

Dekabristleriň kyssasy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Dekabristleriň kyssasy DEKABRISTLERIŇ KYSSASY

XIX asyryň birinji çärýeginiň Patyşa Russiýasynda dekabristleriň tragiki kyssasy

XVII asyryň birinji çärýeginde Pýotr I Russiýanyň gülläp ösmäge bolan mümkünçiliklerini döretmek üçin ýurduny Günbatara açýar.

Taryhy yzygiderlilik kanunu öz hökmüni ýöredýär.

1789-nyj ýylyň Beýik Fransuz rewolýusiýasy bolup geçýär. Ýewropanyň ähli yzagalak reaksiýoner güýcleri rewolýusiýadan gorkusyna Fransiýa garşıy «mukaddes bieleleşik» emele getirýärler.

Beýik fransuz rewolýusionerleri ýakobinçiler köne synplaryň hyýanatyna garamazdan güýcli gorag halkasyny döredip, ýurtlaryny goraýarlar.

Yzyndan «restawrasiýa» döwri gelýär. XIX asyryň başlarynda Napoleonyň ýolbaşçylygyndaky fransuz goşunlary bütün Ýewropany aýaklarynyň astyna alýar, üstünlikden üstünlige ylganýar.

Çöküş döwrüne giren Russiýa Beýik Pýotryň açan ýolundan gidip, çykgalgany ýene Günbatarda görýär. Yaş ofiserleri harby tälîm almak üçin Fransiýa ugradýar.

Şol döwrüň şertlerinde «fransuz bolmak» ýoñ bolupdyr. Emma Günbatara öýkünýän Gündogarly ýurtlaryň umumy kemçiliği bar: rewolýusiýanyň daşky formasyny alyp, özenini, mazmunyny alanokdylar.

Hernäme-de bolsa, ýaş ruslar zamanabap pikirler bilen ýurtlaryna dolanýardylar.

1805-1812-nji, 1814-1815-nji ýyllaryň Russiýa-Fransiýa uruşlarynda goja marşal Kutuzowyň serkerdeliginde ýurda kän peýda edýärler.

Beýik ýazyjy Lew Tolstoý «Uruş we parahatçylyk» atly ölmez-ýitmez eserinde muny romanlaşdyrýar.

Günbatar Ýewropa buržuaziýasynyň turzan Birinji jahan urşunda esasan halk köpçüliginiň söweşmegini, halkyň ýurduň bähbitlerine we ýurda özlerinden artyk bolmasa pes bagly däldigininiň görülmegi olara «saýlawlarda ses berme» hukugynyň berilmeginde uly rol oýnaýar.

Ýaş rus ofiserleri bolan dekabristler bolsa, eýýäm 1814-1815-nji ýylyň Russiýa-Fransiýa urşundan soň halk köpçüligine «ses berme» hukugyny bermek pikirini öňe sürüpdirlər. Günbatardan tegelek bir asyr öň!

Olar urușdaky pidakärlikleri we halkyň çekyän ýitgilerini hut gözleri bilen görüp, başdan geçiripdirler, şonuň üçinem pæk duýgular bilen konstitusion düzgün we krepostnoý daýhanlara azatlyk talap edipdirler.

• Gozgalaň

Dekabristler ähli kanuny ýollary synap görüpdirler, ähli gapylar ýüzlerine ýapylandan soň ahyry 1825-nji ýilda gozgalaň turuzdylar.

Patyşa Nikolaý I gozgalaňy zalymlyk bilen basyp ýatyrýar.

Dekabristleriň bir bölegi gozgalaň döwri wagşyýana öldürilýär, bir bölegi dardan asylýar, hemmesi-de agyr gynamalara sezewar bolýar.

Diri galanlar uzak möhletleýin azatlykdan mahrum edilýär. Özleri türmede, maşgalalary daşarda agyr ezýetleri çekýär, görmedik jebri-jepalary galmaýar.

Ele salynan ýolbaşçylarynyň dardan asylýan wagty ýüp üzülýär. Rus däbine görä, eger ölüm jezasyna höküm edilen adamyň ýüpi üzülse, onuň jany bagışlanýar.

Gözüne gan öýen doñýürek patyşa Nikolaý I olaryň janyny bagışlamandyr. Ol dar agajynyň ýüplerini täzeledip, dekabristleri dardan asdyrypdyr.

Galanlary Sibire we Uzak Gündogara sürgün ediliplidir... Yzyndanam patyşanyň diýdimzor polis režimi...

• «Soñlanmadık aýdyma» ne döw çaldy?

1856-njy ýylda tagta Aleksandr II çykyp, sürgün edilenleriniň Russiya gaýdyp gelmeklerine rugsat beripdir.

«Dar agajynda ýüpi üzülenler» bireýýäm asylypdy, ruhlar ýaralydy, olaryň aglabasy yzyna dolanyp gelerden indi giçdi... Emma baş ýyldan soň 1861-nji ýylda geçirilen reformalaryň täsiri bilen yzyna dolanyp gelenlerem bolupdyr.

Patyşa režimi bolsa olary tä ölüänçäler hemise ýok saýdy, belli bir derejede «ýitirilen nesil» hasaplady.

Beýleki bir ýandan bolup geçen zatlar ýatdan çykanokdy. Taryh hiç zady ýatdan çykarmaýar: progressiw-revolýusioner pikirli rus ýaşlary dekabristleriň rewolýusion mirasyna eýe çykýardı. Olaryň narodnikleriň üstünädiki täsirleri hasam ýiti bolýardı.

Lenin harby gullukçylaryny arasyndaky synpy göreşinň taktikalaryny kesgitlemek bilen dekabristleriň taryhy mirasynyň ýatdan çykmaýlygyna aýratyn üns berýärdi we dekabristleriň tejribesini has kämil çarçuwada sintezleyärdi.

Şeýlelikde dekabristler yüz ýyldan soň sowet rewolýusiýasynyň

myhmany bolmak bilen harbylaryň aýaga galyp rewolýusiýa goşulmagy olaryň taryhy halkçy-revolýusion tradisiýasy bilen baglanyşdyrylýar.

Hususanam «dekabrist aýallar» barada aýtsak... Olar ýanýoldaşlaryna merdanalyk bilen, uly dözümlilik, çäksiz gaýrat bilen arka durupdyrlar.

Olaryň we palylygy we janypkeşligi XVIII asyryň ortalaryna çenli ösüp ýetjek derejesine ýeten rus edebiýaty we prozasy arkaly rus rewolýusionerleriniň söýgüsiniň we dost-doganlygynyň iýmitlenen esasy çeşmeleriniň biri bolupdy.

Şeýlelikde dekabristleriň «soñlanman galan aýdymy» yüz ýyllyk taryhy ewolýusiýadan soñ üstünlikli soñlanypdy.

Jelaletdin JAN.

Sişenbe 21.03.2023 ý. Taryhy makalalar